

Elhunyt az utolsó navahó „kódbeszélő”

A hazai könyvpiac érdekessége volt 2013 tavaszán Chester Nez és Judith Schiess Avila *Kódbeszélők* című könyve, amely az első és egyetlen emlékirat a második világháborús navahó kódbeszélők egyikétől, akiknek üzeneteit a japánok nem tudták megfejteni. A témáról számos könyv jelent már meg, ez a mű azonban anynyiban különbözik a többitől, hogy a 91 éves Chester Nez, egykori indián kódbeszélő emlékeit dolgozza fel Judith Schiess Avila segítségével. A könyvről lapunk 2013 márciusi számában számoltunk be részletesen.

A tényeket röviden felidézve: az eredetileg *Betoli* névre hallgató indián fiú az iskolában a *Chester Nez* nevet kapta, ahol mindent elkövettek, hogy anyanyelvét és ősi kultúráját elfelejtve „amerikaivá” váljon. Családjá állatnénysztséből élt, és a család idősebb tagjai adták tovább az ősi kultúrát az utódoknak.

A második világháborúban navahó indiánokat kerestek tengerészgyalogosnak és rádiósoknak, akik a bonyolult kódolás helyett a saját anyanyelvükön továbbíthatják majd a parancsokat. Chester Nez egyike volt az eredetileg kiválasztott 29 navahó indiánnak, akiknek feladata egy különleges kód kidolgozása volt katonai célokra a II. világháború csendes-óceáni hadszínterére.

Amint arról Judith Avila értesítette a hírügynökségeket, Chester Nez, az Új-Mexikó állam Albuquerque városában született utolsó navahó kódbeszélő 2014. június 4-én, 93 éves korában vesebetegségben elhunyt.

A II. világháború után Nez önkéntesként további két évet szolgált a koreai háborúban is, majd leszerelése után az Albuquerque Veterán Kórházban festőként dolgozott, ahonnan 1974-ben ment nyugdíjba. A háborús tevékenységéről még családjának sem beszélhetett, csak 1968-ban oldották fel a háborús események titkosítását, és csak jóval később részeshlhettek a navahó katonák a megérdemelt elismerésben. Az eredeti „kódbeszélő” csoport 2001-ben kapta meg a kongresszusi aranyérmét (Congressional Gold Medals), amelyet Bush elnök adott át, a következő évben pedig film is készült tevékenységükről (*Windtalkers*, 2002, Nicolas Cage főszereplésével). A kódbeszélők ezek után a média népszerű szereplőivé váltak.

Ahogy a megemlékezések felidézék, Chester Nezt 2004-ben egy baseball rangadó



mérközösen felkérték a nyitó dobásra, továbbá részt vett John Kerry elnökjelölt kampányában is. 2012-ben a Kansas Egyetemen bachelor fokozatot szerzett képzőművészeti tárgyban, azonban tanulmányait abbahagyta, mivel a veteránoknak járó támogatás megszűnésével pénze elfogyott.

Később cukorbetegsége miatt mindkét lábát részben amputálni kellett és toloszékbe kényszerült, azonban továbbra is szeretett utazni és emberekkel találkozni – mondta róla Judith Avila. Később azonban a vesebetegség elhatalmasodott rajta és belefáradt az életbe.

Halálát a tengerészgyalogosok egy korszak végeként értékelték az ország és a fegyveres erők részére egyaránt. „*Mélyen gyászoljuk, de tiszteljük és ünnepeljük fáradhatatlan lelkesedését és elkötelezettségét azoknak a tengerészgyalogosoknak, akik navahó kódbeszélők néven lettek ismertek*” — tette közzé a Tengerészgyalogos Hadtest közleményében. Chester Nez volt az utolsó abból a 29 navahó fiatalból, akiket azért hívtak be, hogy kifejlesszék a legendás kódot, amelyet létfontosságú kommunikációkban használtak a háborúban.

BENCZE GYULA

Korábban kezdődött a monszun

Mindenütt azt olvashatjuk, hogy az ázsiai monszun a Himalája, illetve a Tibeti-fennsík kiemelkedésével indult be, körülbelül 22–25 millió éve. A monszun a földi éghajlat legnagyobb klímarendszere, mely Ázsia kontinentális területein az időjárás legfőbb szabályozója; a nyár erősen csapadékos, a tél száraz. Az Arizonai Egyetem kutatói, Alexis Licht és munkatársai Burmában előkerült 35 millió éves csigafossziliák vizsgálatából arra következtetnek, hogy a monszunrendszer már akkor létezett, amikor ezek az édesvízi csigák éltek.

Lichték kimutatták, hogy a monszun már akkor működött, amikor a légköri szén-dioxid koncentrációja háromszor-négyszer akkora volt, mint napjainkban. 34 millió évvel ezelőtt viszont számottevően gyengült, amikor a szén-dioxid-szint a korábbinak a felére esett vissza. Ekkor kezdődött a Föld eljegesedése, akkoriban még csak az Antarktiszon. Ez az első olyan tanulmány, mely nem a domborzati tényezőkkel hozza összefüggésbe a monszunrendszer kifejlődését, hanem az éghajlatváltozással. A monszun eredetét három együttműködő, de egymástól függetlenül dolgozó csoport vizsgálta, mégpedig úgy, hogy a 40 millió évvel ezelőtti éghajlati viszonyokat kutatták. Mindhárom csoport ugyanarra a következtetésre jutott: a monszun az eddig véltnél sokkal korábban kialakult. Lichték azért pont Burmát választották, mert egy lelőhely Kalewa város közelében gazdag emlősfossziliákban, különösen a mai majmok elődeinek csontjaiban. Azokat a környezeti állapotokat akarták felderíteni, amelyek között ezek az emlősök éltek. Eleinte úgy gondolták, hogy az éghajlat a mai Borneóéhoz lehetett hasonló, vagyis meleg, trópusi klíma, ahol nem különült el élesen nedves és száraz évszak. Az ősföldrajzi környezet kiderítéséhez Licht édesvízi csigák vázait, illetve emlősfogakat vizsgált, amelyekből kimutatható, hogy milyen típusú oxigént tartalmaztak. Az O-18 és az O-16 aránya ugyanis megmutatja, hogy az illető állat nedves, vagy pedig száraz klímán élt. Ekkor jött a meglepetés! A monszun *előtti* időszak környezeti állapotait akarták megállapítani, mire kiderült, hogy *már akkor* létezett a monszun, vagyis a csapadék eloszlásában a ma is létező rendszerhez nagyon hasonló szezonális változásokat tudtak kimutatni. Egy másik kutatócsoport Kínában, a Xining-medencében vizsgált tavi üledékeket, ahol a monszun manapság többek közt abban nyilvánul meg, hogy télen a szelek Közép-Ázsiából sok port szállítanak Kína középső részei felé. Most sikerült kimutatniuk, hogy ilyen porlerakódások már 41 millió éve is voltak. A harmadik kutatócsoport klímamodellezéssel igazolta a monszun 40 millió évvel ezelőtti megjelenését.

(*Nature*, 2014. szeptember 14.)